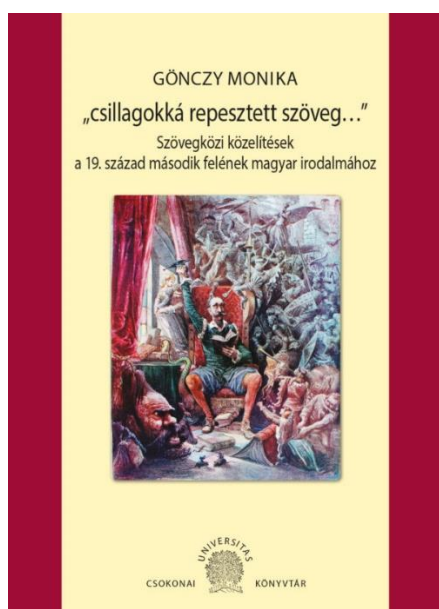

<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2025/33/1/111-115>

„Tudom, hogy a könyvek a mi szabadságunk”

Gönczy Monika: „csillagokká repesztett szöveg...” – Szövegközi közelítések a 19. század második felének magyar irodalmához,
Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2020.

Gönczy Monika 2020-ban megjelent tanulmánykötetének kissé mostoha sorsát a járványos időknek köszönheti. Bár nem sikerült hivatalos, nyilvános bemutatón a közönségnek ajánlani, a Csokonai Könyvtár kiadványa bekerült a szakmai vérkeringésbe. Született róla két alapos re-

cenzió is. Eisemann György lektorként hivatalból a kötet egyik legalaposabb olvasója volt, akárcsak az előzményként szolgáló doktori értekezés másik opponense, Z. Kovács Zoltán, aki recenziójában kiemelte azt a rokonszenves vonást, hogy Gönczy Monika nem tartalékolta kutatási eredményeit későbbi publikációihoz, hanem alaposan utánajárt minden értelmezési lehetőségnek. Sőt azt is előrevetítette, hogy a *Don Quijote* intertextusainak körét tágabb körben készül megvizsgálni az azóta egyre gazdagodó digitális folyóirat-archívumokat segítségül hívva, ugyanarra a korszakra, a 19. század második felére összpontosítva.

A tanulmánykötetet különösen rokonszenvessé teszi közvetlen, oldott, több helyen – persze a témához illően – játékos hangvétele. A szerzőt személyesen ismerők számára nem meglepő a tematikus nagylelkűség mellett az olvasó bevonódását segítő stílus. A szokottnál személyesebb húrokat megpendítő köszönetnyilvánítás után is többször találunk

szerzői lelkesedést és azonosulást kifejező megjegyzéseket. A folklór-gyűjtésről szóló fejezetben például kétszer is olvasható „kalászlás” Kelecsényi Józseftől, a vizsgált 19. századi gyűjtőtől átvett metaforáját szervesen beépítette a diskurzusba. Az édesanyjának dedikált és Don Quijotéhoz kapcsolódó mottó egyszerre idézi a bibliai példázatok szóhasználatát és a könyvek által elnyerhető szabadságot: „*Aki a jó fát választja, azt jó árnyék fogja beborítani.*” Majd: „*Tudom, hogy a könyvek a mi szabadságunk...*” (5) Mindezek ugyanúgy utalnak a szerzőt segítő pályatársakra, mesterekre, példaképekre és a kötetben vizsgált, megidézett irodalmi peritextusokra, vagyis a főszöveg körüli kisebb szövegtestekre, mint a cím, bevezető, előszó és különösen a fejezetek elejére elhelyezett mottók. A tanulmánykötet, igazodva a górcső alá vett alkotások eljárásához, szintén alkalmazza a fejezetek elejére elhelyezett mottók megoldását.

A bevezetés fejezetenként veszi sorra a kötet hat különböző tárgyát. Az intertextuális közelítések, a lassú olvasás előnyeit abban látja, hogy egyéb elméleti alapállásokhoz képest könnyen együttműködhet más elméleti megközelítésekkel, és nem válik elavulttá egy paradigmaváltás során sem. Ráadásul folyamatos megújulást ígér, hiszen minden újraolvasás során újabb szövegeket kapcsolhat a fókuszba helyezett műhöz vagy műcsoporthoz az elemző. Még manapság is kerülnek elő a klasszicizmus és a romantika korából újabb

szövegek, amelyeknek a lassú, akár a szavak, kulcsszavak szintjén is végigvitt olvasását a folyamatosan zajló digitalizálás is segíti. Ebben a tekintetben még azok a régi szövegek is figyelmet érdemelnek, amelyek azért estek ki a kánonból, mert a jelentősebb szövegek mögött elmaradnak. Még ezek a kevésbé értékesnek tartott alkotások is szerepet kaphatnak egy új értelmezés során – például a hagyományt újraíró, a vizsgált szöveg szerzője számára ismert szövegként. A módszer természetéből következik a sokszínűség és a nyitottság. Gönczy Monika megnyugtat minket, hogy a „módszertani homogenitás” az egységes gondolatmenetet nem veszélyezteti, a vállaltan nyitott fejezetek tudatosan keltik a lezáratlanság érzetét. A felvetett olvasási irányok folytathatók, lehetővé teszik a párbeszédet, az elmozdulást az értelmezési hagyományoktól. Szegedy-Maszák Mihályt idézve „[b]ármely hozzáférhető mű megérdemelheti az újraértelmezést”, hiszen „az élők halnak meg; akik írnak, azoknak megadatott a fönmaradás”. (idézi Gönczy, 16) Megindító, hogy éppen ez után az idézet után a fiatalon eltávozott barát és munkatárs, Borbély Szilárd Vanitatum vanitas-elemzését említi Gönczy Monika, mint amely revelációként ösztönözte őt az új hangvételű újraolvasásra.

Az intertextualitás két alapszerzőjének a fő fogalmait említi először a módszertani bevezető, Gerard Genette *Palimpsestes* című tanulmányának intertextusmódoszatai és Dällenbach *mise en abyme*-fogalma után

a műfajok szinkrón és diakrón vizsgálatának fontosságát emeli ki, hiszen a hosszú 19. század irodalmi folyamataiban otthonosan mozgó kutató számára látszanak az élő hagyomány ívei. Imre László verses regényről írt könyve is szóba kerül mint ösztönző erő. A szerző mestereihez kapcsolódó hatáshoz hozzájárul, hogy olvasóként is erősen érezhető az irántuk érzett tisztelet. Nemcsak az S. Varga Páltól idézett mondatok szólaltak meg a belső hallás útján az ő hanghordozásával, hanem még Arany János elméleti prózája is.

A második fejezet Kelecsényi József műkedvelő folklorista, mítosz-kutató szöveg univerzumáról és a népies kánon legnépszerűbb műveihez való hozzájárulásáról szól. Bölcs döntés volt a legkevésbé (vagy egyáltalán nem) ismert nevet előre venni. Kelecsényi kéziratos hagyatékát a Debreceni Egyetemi Könyvtárban őrzik, akinek a perifériára szorult, sajátos logikát követő írásai peritextusként – szöveg előzményként – hozzájárultak a népiesség kialakulásához, illetve az ősi magyar mitológiáról alkotott tudásunkhoz, így például Arany János népies eposzaihoz is. A kézirat kiadatlanágából következően a fejezet jelentős része forrásközlés és -ismertetés. Egy exkurzusként hozzáfűzött alfejezetben Jókai első regényének, a *Hétköznapi*nak a Kelecsényi-féle gyűjtéssel való kapcsolatát is megismerjük. Erdélyi János mellett Jókai is felhasználta az általa gyűjtött népdalokat, ebben a regényében mottókként – Aranyra is jellemző módon. A kötet

végén összehasonlító táblázatban vethetjük össze a szövegeket. Kelecsényi saját szövegeit olvasva azonban az is egyértelmű, hogy miért nem került be a kánonba. A *Magyar mitológiáját* ismertető alfejezet sokat sejtető címe alapján – „*Őrült beszéd – de van benne rendszér (?)*” – saját kortársai számára sem lehettek könnyen követhetők az írásai.

A harmadik fejezet az Arany János által feltételezett és ideális mintaként újraalkotni tervezett „elvezett eposz” nyomába ered, a népeposz megírhatatlanságának okait Arany ismert elméleti írásai mellett a paratextusok – a megalkotást megelőző, a költői eljárásokat gyakran elméleti megközelítéssel magyarázó szövegek – bevonásával segít megérteni. A szövegalkotásról, szövegszervezésről egyébként is forradalmian / posztmodernül gondolkodó Arany epikus műveinek paratextusait vizsgálja a fejezet, „azzal a hipotézissel, hogy a kompozícióbeli tökéletességre törekvő szerző miként kódolja bele a textus küszöbeinek számító szövegegységekbe az eposzírást vetett hitét/hitetlenségét.” (Gönczy, 23)

Kemény Zsigmond két regényét olvassa újra a negyedik fejezetben Gönczy Monika. Itt is előre veszi a *Gyulai Pál* című kevésbé ismert művet, majd részletesen elemzi a közismert történelmi regényt, az *Özvegy és leányát*. Az elregényesedés fogalmával kapcsolatban elsősorban az eposzhoz szokás hasonlítani a regény műfaját, azonban a drámának is jutott szerep a műfaj kialakulásának

viszonyrendszerében már a 19. századi elméleti írásokban is. A *Gyulai Pált* drámai szerkezetű regényként olvasva egyfajta kollázsként látja az értelmezés. A színház a színházban tükröntechnikája az *Özveggy és leányában* a konkrét színházi élményből ered, amely kiegészül a széphistóriák alapos ismeretével. Tarnóczy Sára fejedelmi udvarban szerzett szövegmérményeit a saját szerelmi életének értelmezéséhez használja, miközben szigorú és a lányrablás után bosszúért kiáltó anyja a Biblia szövegvilágát használja fel. Az elemzés kimondott célja hogy a „legoptimálisabb intertextuális olvasatot” hozza létre, és a „szövegek többszintű diskurzusaként értelmezze azokat”, miközben ajánlatot tesz a regény által „behívott szövegek tipologizálására”. (119)

Ahogy a szövegek terjedelme és jelentősége növekszik, a kötet csúcspontját a 19. század második felében született irodalmi alkotások vendégszövegekkel együtt olvasása jelenti. Itt a világirodalom egyik legnagyobb hatású, műfajteremtő műve, a *Don Quijote* hatását vizsgálja a korszak epikájának igen széles spektrumán, *A nagyidai cigányoktól* kezdve a *Fekete gyémántokon*, a *Bolond Istókon* és *A délibábok hősnéjén* át egészen Mikszáthig, akinek több műve is ide illeszthető. Ez lett a legkomplexebb és legizgalmasabb fejezet. Mikszáth művei kapcsán ráadásul a már a korszakban is reflektált kapcsolat be is került a köztudatba, a *Beszterce ostroma* kapcsán

pedig a közoktatásba is. Középiskolai tanárként olvasva is ez a leghasznosabb fejezet, de alapvetően felszabadítóan hathat a korszak irodalmában kevésbé jártas olvasóra is, mivel az intertextusok előhívása, felidézése a tananyag tartalmi ismételtsének egyik rejtett módja. Egy értekezés alapvetéseként pedig a megszerzett műveltség felhasználásának remek példáját láthatjuk. Mikszáth Kálmán *Galamb a kalitkában* című tükrörelbeszélésének új olvasata a hatodik fejezetben a Boccaccio-hagyomány felől értelmezi, hogyan lép egymással diskurzusba a két különböző korszakban játszódó és eltérő elbeszélői hangon megszólaló történet.

A hetedik, zárófejezet pedig exkuzusként egy olyan tervezetet talál feltételes módban, amely megvalósulása esetén az *Özveggy és leánya* digitális közlésének kutatást segítő részletesen kidolgozott lehetőségeit tárja a közönség elé, azzal az eshetőséggel, hogy az olvasók közül esetleg többen is kedvet kapnak, hogy egy digitalizálást előkészítő és elvégző munkacsoport tagjaként hozzájáruljanak az olvasás élményének új dimenzióba helyezéséhez. A tét ugyanis nem az, hogy nyomtatott vagy digitális könyveket olvasnak-e néhány év múlva, hanem hogy egyáltalán olvasnak-e még. Ebben a tekintetben a tanulmánykötet nemcsak elméleti síkon mutat előre az időben, hanem bátorítólag a gyakorlati megvalósítást is plasztikusan mutatja be.

Gönczy Monika „*csillagokká re-
pesztett szöveg*” című kötete nem-
csak a címébe rejtett Roland Bart-
hes-idézzel idézi a csillagokat, ha-
nem a „pontosan, szépen” végzett
munka örömét is tükrözi a könnyed
nyelvhasználaton keresztül, mely

egy ragyogó elme csillogó tükrét su-
gározza a nyitott olvasó felé.

Kovács Gergely
kultúrakutató
PhD-hallgató
Debreceni Egyetem